КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРИ НА ЕМІГРАЦІЇ

Д. В. Підбуртна, студентка групи ФУб-1-17-4.0д, IV курс, спеціальність «Філологія (українська мова і література)»

Науковий керівник: Т. І. Вірченко, доктор філологічних наук, доцент

У статті розглянуті концепції розвитку української літератури 1940-50-х років на еміграції, проаналізовані підходи письменників-діячів МУРу до питання «великої літератури», визначено позиції щодо подальшого розвитку письменства і його ідейної спрямованості.

Ключові слова: «велика література», МУР, концепції, ідентичність.

Постановка проблеми в контексті сучасної філології. Коли ми говоримо про літературу 40–50-х років XX століття, важливо пам'ятати про те, що було два географічних центри розвитку літератури – еміграція і Радянський Союз. Про «дві літератури нашої доби» сказав ще Д. Донцов. Під цими словами він мав на увазі ідеологічну різнонаправленість радянської та емігрантської літератур, перша з яких стала рупором для проголошення догматів більшовизму, а друга намагалась віднайти свою втрачену ідентичність.

Метою нашого дослідження є аналіз концепцій розвитку, запропонованих письменниками-емігрантами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Г. Грабович вважає втілення ідеї «великої літератури» штучно сконструйованою програмою «виконання» української літератури [2, с. 53]. С. Павличко висловила переконання, що своїми витоками ця ідея сягає німецьких ідеалістичних естетик і розглядає її в контексті повернення українського народницького пафосу [4, с. 246].

Виклад основного матеріалу дослідження. У вересні 1945 року в німецькому містечку Фюрт була створена організація «Мистецький Український рух», найбільш активними представниками якої стали

І. Багряний, Ю. Косач, І. Костецький, І. Майстренко, В. Петров, Л. Полтава, У. Самчук, Ю. Шерех.

МУРівці вважали себе «об'єднанням творців, а не літературних поденників і кололітературних нездар» [7, с. 304] і навіть підписали декларацію щодо цілей та прикметних ознак творчості. Їхньою метою було виведення української літератури на якісно новий, світовий рівень. Ю. Шерех наголошував, що не дивлячись на колишню розрізненість, еміграція дала письменникам спільний фундамент і мала б привести до спільних прагнень: «Перед війною письменники на еміграції і в Галичині були поділені на неспівмірно велике число різних дрібних угруповань, що кожне з них прагнуло монополії й проводу. При такому стані речей непотрібно багато зусиль витрачалося на взаємопоборювання і на організаційні справи... У протилежність цьому станові МУР уважав, що вся українська література на еміграції має спільне ідеологічне підґрунтя, а розвиток індивідуальних і групових особливостей цілком можливий у межах загальної творчої співпраці та перманентної дискусії» [9, с. 200]. Але «проголошення єдиного фронту різних розгалужень літератури на еміграції» [9] не сталося, оскільки розділились думки щодо розуміння сутнісних ознак літератури.

Щоб вирішити нагальні питання, МУРівці влаштовували з'їзди і конференції. Зважаючи на тему нашого дослідження, найцікавішими є перший з'їзд (21–22 грудня 1945 р.), конференція в Авґсбурзі (28–29 січня 1946 р.), критична конференція в Байройті (4–5 жовтня 1946 р.). На першому з'їзді в м. Ашаффенбурзі, крім затвердження статуту і виборів правління, було проголошено низку цікавих думок стосовно вектору руху літератури. Ю. Косач, зокрема, у доповіді «Криза сучасної української літератури» (яка увійшла в перший збірник «МУР» під назвою «Вільна українська література») наголошував на вагомості переважання естетичного первня над всіма іншими. Письменник зауважив, що відмінність політичних поглядів представників письменницьких

угрупувань зумовлює розрізненість, що позначається на якості текстів. Ю. Косач говорить про вагому роль Європи як певного еталону, на який треба рівнятися, але європейські зразки не можуть цілком накладатися на українські реалії, тому вічні теми потребують переосмислення: «Якщо українські письменники розв'яжуть це питання по-своєму, давши українське трактування патосу Прометея, розумного божевілля Гамлета й Дон Кіхота, гріха Каїна – їм дорога на верхів'я відкрита. А з ними відкрита дорога й українській нації, що знов, як у часи Вишенського, Сковороди й Франка має всі передумовини перемогти на культурному фронті й таки може перемогти на ньому» [6, с. 262].

Доповідь У. Самчука «Велика література» дала назву концепції і дискусії навколо неї, що точилася між МУРівцями протягом всього часу існування організації. У ній автор теж не відходив від *європейськості*, що мала бути присутня в літературі. Основою її мали б стати класики – Г. Ібсен, Й.-В. Гете, В. Шекспір, які стали ніби візитівками своїх народів: «Що б ми знали про невеличку Норвегію, коли б ми не читали Кнута Гамсуна чи не бачили в театрі Генрика Ібсена?» [5, с. 45]. «Велика література» є класичною спадщиною і в Україні репрезентована Шевченком, Франком, Українкою [5, с. 50]. Не менш важливим для творення нового типу великої літератури є *зміст* і *художня мова*. Література має бути дзеркалом життя, моральності, бо «кожний великий твір літератури насичений автентичною правдою життя… Велика література світу – це найвищий моральний ареопаг, де судяться і дають присуд вселюдські моральні чи аморальні вчинки, і горе тим людям чи тим народам, які в тому судилищі не чи не досить заступлені» [5, с. 45]. Мова ж твору має бути класично витонченою і досконалою: «Не тільки з географії, не тільки з випадкових меморандумів, а з мови, з творів, де кожна літера і кожний знак висловить нас учинно і тривало» [5, с. 52]. Сучасне становище, вважає критик, має лише один вихід – оновлення через надлюдське терпіння.

І. Багряний мав кардинально іншу думку. Його стаття «Думки про літературу» базувалась на україноцентричності і зверненню до своїх коренів. Орієнтацію на європейських класиків письменник вважає нездоровим явищем, саму культуру – хворою: «Література не є справа приватна, а написане не в інтересах нації – злочин… Велика література потребує великої ідейності, великої любові і зненависті. Великого вогню. Іншими словами – великої рушійної сили» [1, с. 31]. До теорії «мистецтва для мистецтва» автор однозначно висловлює своє ставлення як до «теорії дезертирів від нації, від усієї боротьби, утікачів і від тяжкої дійсності в сферу "краси абстрактної", в сферу "світу вимріяного"» [1, с. 31, с. 28]. Шлях дійсно великої літератури для Багряного – це «шлях боротьби за самоствердження цілого українського народу в часі і просторі, ... в якому література мусить мати допоміжну роль, як засіб цього ствердження» [1, с. 29]. Вона є «зброєю в боротьбі одиниць і цілих народів за своє ствердження, за своє закріплення на цьому світі і за володіння здобутим» [1, с. 30]. Основними рисами великої літератури І. Багряний вважає орієнтацію на національні цінності і утвердження української ідейності.

О. Грицай на конференції в Авґсбурзі (28–29 січня 1946 р.) теж не оминув питання як «піднести рідне письменство до рівня великих літератур Європи та взагалі зактивізувати справу української літератури на арені європейського світу» [3, с. 82]. У своїй доповіді «Мала чи велика література?», написаній у формі повчання, О. Грицай робить ретроспективний погляд на історію літератури. Він згадує Анну Ярославну, Роксолану, Івана Мазепу, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського, княжну Таракан, називаючи їх «невикористаними козирями» в руках українців. Також критик соромить українців за те, що занадто просто здалися під натиском Емського указу. Автор чітко і структуровано визначив, що робити, аби література стала великою – сформулював «принципіяльні засоби до осягнення наміченої мети» [3, с. 85]:

1) Ґрунтовне знання найважливіших творів світової літератури як художньої, так і наукової. Критик робить акцент на творах англійської, французької, німецької, іспанської, італійської та найновішої літератури Скандинавії.

2) Ґрунтовне знання чужих мов для того, щоб український письменник міг читати твори в оригіналі ...

3) Інформацію про українську літературу отримувати за допомогою наукових і публіцистичних творів, особистих зв'язків між письменниками, мистецьких перекладів.

4) Епічні, прозові та драматичні твори повинні мати «загальнолюдський, ідеями "sub speciae etexnitatis" насичений зміст, і давати розв'язання вічних проблем людського життя в дусі українського світовідчування, висуваючи на овид усього світу філософічноідеологічну сторону та глибінь української духовности» [3, с. 86].

По суті, він висунув певний компроміс між полярно різними думками І. Багряного і У. Самчука. Але У. Самчук розкритикував цей підхід у відкритому листі до О. Грицая, де сказав, що мистецтво не може слідувати правилам, воно є не механічним, а творчим актом, дивом, плодом натхнення.

Ю. Шерех у статті «Стилі сучасної української літератури на еміграції» обґрунтовує органічно-національний стиль, який би дозволив уникнути можливого епігонства. Не відкидаючи, втім, загальнолюдських цінностей, що втілені не в конкретній Європі як топосі чи узагальненій моделі світобачення, а представляють «Європу абстрактну, Європу культурних скарбів, здобутих фаустівською людиною» [8, с.163], інтегрувавши які у свою літературу, ми зможемо їх перевершити. Суть національно-органічного стилю «глибше, повніше, вичерпніше висловити себе, свою правду. І коли ми цього досягнемо, коли ми створимо велику українську літературу, тоді тим самим ми завоюємо собі голос і авторитет у світовому мистецтві. Наша література, що хоче бути великою, може

бути тільки українською великою літературою...» [8, с. 70]. «Від загальнолюдського до національного», тобто висловити загальнолюдські маніфести на український манер, нічого не копіюючи. Фундаментом має слугувати фольклор, Шевченка, Гоголя – романтиків за своєю суттю. Письменників, які спиралися на інші мистецькі традиції, Ю. Шерех протиставляє органістам і називає європеїстами (це І. Багряний, Ю. Косач, І. Костецький, В. Петров).

Проте ця концепція теж була занадто вузькою і не привносила в літературу нічого, що б зробило її дійсно великою, про що пізніше Ю. Шерех напише в статті «МУР і я в МУРІ».

Отже, дискусія навколо тлумачення концепції «великої літератури» ґрунтувалась на різному ставленні учасників до орієнтації на Європу з її цінностями. Дехто був переконаний, що європейська культура не є гарним прикладом (орієнтація на Європу, за І. Багряним, є хворобою, потребу в якій мають лише «сліпі й заблукані»), а інші – вважали абстрактну Європу і її класиків ідейно близькими до класиків української літератури, а отже їх можна взяти за взірець. Послідовниками концепції «великої літератури» відкидалося гасло «мистецтва для мистецтва», натомість їхнім гаслом цілком могло б стати «мистецтво для нації». За І. Багряним «велика література» – це література національна за своєю суттю, така, що має українську ідейну природу, утверджує оптимізм і надію на світле майбутнє. У художньому плані пропонується творити у «національному реалізмі» (І. Багряний), «орієнтально-національному стилі» (Ю. Шерех). О. Грицай не пропонує ніякого нового окремого стилю, а лише говорить про необхідність творити свою національну літературу, надихаючись класичними європейськими зразками. Хоча учасники організації мали різні погляди, були вихідцями з різних районів, походили з різних поколінь, відчутним і вагомим для нашої літератури є те, що всі вони прагнули винести українську літературу за межі зосередженості на собі і піднести її світу вже на належному рівні.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Вивчення концепцій розвитку еміграційного письменства і спостереження за втіленням їх у життя є важливим для розуміння сучасного стану літератури. Діячі МУРу заклали фундамент для віднайдення національної ідентичності українця, пошуки якої досі тривають в сучасному українському літературному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багряний І. Думки про літературу. МУР. Збірник 1. Мюнхен; Карльсфельд, 1946. С. 25–36.
2. Грабович Г. У пошуках великої літератури. Гарвард, 1993. 55 с.
3. Грицай О. Мала чи велика література? МУР. Збірник 1. Мюнхен, Карльсфельд, 1946. С. 82–86.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. Київ: Либідь, 1997. 360 с.
5. Самчук У. Велика література. МУР. Збірник 1. Мюнхен; Карльсфельд, 1946. С. 40–51.
6. Стефановська Л. Mission Impossible МУР і відродження українського літературного життя у таборах для біженців на території Німеччини. Частина ІІ, антологія першоджерел 1945–1948, Варшава, 2014. С. 242–264.
7. Шерех Ю. МУР і я в МУРІ. Сторінки зі спогадів. Матеріяли до історії української еміґраційної літератури // Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. Харків, 1998. Т. 2. С. 296-233.
8. Шерех Ю. Стилі сучасної української літератури на еміґрації // Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. Х., 1998. Т. 1. – 345 с.
9. Шерех Ю. Українська еміґраційна література в Европі 1945–1949 // Пороги і Запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. Харків, 1998. Т. 1. С. 196-235